

L'ACTUACIÓ DE LA INTENDÈNCIA DE CATALUNYA SOBRE ELS BÉNS DEL REIAL PATRIMONI A LA CERDANYA EN EL SEGLE XVIII.

Xavier Gil i Pujol

L'objecte del present treball és oferir una aproximació a l'actuació de la Intendència de Catalunya a la Cerdanya en el seu paper d'administrador dels béns i drets de la Corona durant el segle XVIII, etapa caracteritzada per la vigorització de tot el món rural. No pretenc d'efectuar una relació de les possessions del Reial Patrimoni a la Cerdanya ni de llurs rendiments, ni tampoc de parlar de la situació econòmica i demogràfica comarcal que hom troba sota l'acció dels oficials de la Intendència. És, pel contrari, l'activitat d'aquest organisme en relació amb la Cerdanya el que constitueix el tema d'aquestes pàgines.

Les fonts utilitzades pertanyen a la secció "Procesos de la Bailía Moderna" de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Es tracta d'expedients d'un gruix variable que s'anaven acumulant a mida que la Intendència entenia en les successives causes que eren promogudes, relacionades totes per algun concepte amb els interessos de la Corona lligats al Reial Patrimoni. És, doncs, una documentació de política fiscal que incideix sobre fets de naturalesa jurídica i econòmica, i que, mitjançant els processos seguits, permet d'apropar-se a la vida de la comarca cerdana a través de l'organisme que fiscalitzava els seus béns adscrits al Reial Patrimoni.

Els expedients més complets es remunten en el temps fins a assolir primitives donacions o contractes, localitzats en el segle XIV o fins i tot abans; aquests casos permeten de seguir la trajectòria de finques, molins i diferents drets al llarg de dilatats períodes temporals, amb les successives vendes i d'altres fets esdevinguts, fins arribar a la sentència dictada per l'Intendent en la causa que ha obligat a recompondre la dita trajectòria. Casos tan complets no abunden. Per regla general els expedients són incomplets, tant a un extrem temporal com a l'altre, ja que, lamentablement, n'hi ha molts que no inclouen la sentència del Tribunal de la Intendència. De totes maneres, el seu conjunt ofereix una clara visió de l'actuació de l'aparell estatal del Despotisme Il·lustrat sobre una ampla sèrie de regalies, percepcions i drets senyorials, amb la qual hom intentà d'aconseguir els majors ingressos per al fisc reial i el màxim de competències per l'administració pública.

Per estudiar el tema que ha quedat esbossat faré una al·lusió inicial al paper de la Intendència en el terreny de les rendes i percepcions del Reial Patrimoni, i tot seguit parlaré de l'actuació d'aquest organisme a la Cerdanya, reflectida en una sèrie de causes i plets (exposats de manera concentrada), que ofereixen una mostra significativa dels diferents camps d'acció de la Intendència a la Cerdanya: causes de capbreuació, subhasta de l'arrendament de certs drets reials, problemes en l'actuació dels oficials d'aquest tribunal, incidència de la guerra en la recaudació, i d'altres.

LA INTENDÈNCIA I ELS BÉNS REIALS

Després dels decrets de Nova Planta, l'administració del Reial Patrimoni, que fins llavors havia depès de l'abolida Batllia General, passà a ser competència de l'Intendent, tal com exposa Branchat en el seu comentari sobre el cas valencià, igualment aplicable a Catalunya:

“Aunque por las leyes del nuevo gobierno se suprimió dicho oficio (el Batlle General), quedaron en su vigor y fuerza los fueros, usos y costumbres favorables a las regalías de Su Magestad y todos los derechos del Real Patrimonio, cuyo gobierno pasó a los Superintendentes que se nombraron para el recaudo de la Real Hacienda, a los cuales se les concedió toda la jurisdicción y facultades que antes tenían los Bayles Generales” ⁽¹⁾.

A més a més dels béns administrats per l'antiga Batllia General, el Reial Patrimoni es va ampliar amb els ingressos de l'extingida Generalitat, el cadastre, les rendes generals i estancades i els béns segrestats als austracistes ⁽²⁾, de manera que la Intendència es constituí com a una veritable potència econòmica, tal com diu Mercader ⁽³⁾, essent el Tribunal que entenia privativament en els temes hisen-dístics.

El Reial Patrimoni rebé una notable atenció, ja que, segons diu Branchat, havia estat pprivat de *“sus más preciosas regalías (...) por haberse obscurecido muchas emphiteusis con la turbación de los tiempos y la falta de cabreos”* ⁽⁴⁾. Hom cercava no solament de recuperar els drets caiguts en desús o passats als senyors particulars, sinó també d'aconseguir el seu acreixement, perquè la situació heretada del segle anterior era bastant pobra en l'aspecte de rendes reials, tal com Elliott posa de relleu:

“Una de las mayores desgracias de la administración virreinal era que este patrimonio (reial) se hallaba, en 1600, muy reducido. En algunos lugares de España, como en Valencia, el rey era todavía un terrateniente a considerable escala, pero en Cataluña era diferente. A lo largo de los siglos, una sucesión de reyes en dificultades habían enajenado tan gran parte de las propiedades de la Corona en el Principado, que quedaba entonces muy poco del patrimonio primitivo de los reyes de Aragón. Con una gran parte de Cataluña en manos del Duque de Cardona, y la mayor parte de lo restante distribuído entre la Iglesia y los barones, muchos de los cuales tenían que la Corona pudiera algún día recuperar sus propiedades enajenadas, el patrimonio real de Cataluña era sólo el fantasma de un patrimonio. Esto quería decir que no existían sólidas bases financieras para el gobierno real en el Principado, como las que hubiese proporcionado una firme falange de tierras de la Corona. En lugar de ello, la Corona poseía un molino aquí, ciertos derechos hereditarios allá, pero ningún núcleo sustancial de propiedad. Y resulta muy dudoso que estuviere recibiendo todo el beneficio ni tan sólo de los escasos derechos que poseía” ⁽⁵⁾.

Aquest fragment és prou eloqüent. En canvi, durant el segle XVIII l'alça econòmica general del Principat i la decidida intervenció de la Intendència en el camp de la hisenda pública, varen permetre que els ingressos del Reial Patrimoni es tripliquessin al llarg de la centúria ⁽⁶⁾.

Com és ben sabut, els ingressos del rei eren de dos tipus. El primer, de caràcter públic, com a sobirà eminent: lleuda, pes del rei, cops, concessió de l'usdefruit d'aigües corrents, estanys, molins, ferreries, tavernes, albergs de camí, ponts, explotació de terres verges o abandonades, peatges, passatges, drets de mercat, etc. I el segon, de tipus privat, com a propietari feudal: els seus dominis al·lodials, senyoriais i emfitèutics, que donaven diferents rendes. Aquesta distinció va lligada a l'existent entre regalies majors i menors, assenyalada per Branchat ⁽⁷⁾. Uns i altres drets, sense perdre gens del seu significat i distinció teòrica, van quedar englobats a efectes pràctics, especialment en virtut de la identificació entre Patrimoni Reial i Patrimoni de l'Estat que té lloc sota els Borbons ⁽⁸⁾, i uns i altres foren el camp d'acció de la Intendència. Així es veu, per exemple, en l'acta per la qual es dicta el "apeo general" de 1751, en què hom parla d'actuar "*assí en los feudos como en las demás cosas emphyteúticas y regalías de Su Magestad*" ⁽⁹⁾.

La jurisdicció feudal era important a Catalunya. Així ho aprecia Patiño ⁽¹⁰⁾ i Vilar subratlla la solidesa conservada pels vells lligams feudals catalans ⁽¹¹⁾; en canvi, els dominis jurisdiccionals de la Corona eren escassos, com ja s'ha vist. El cas de la Cerdanya és, però, poc il·lustratiu del conjunt del Principat en aquest sentit, doncs, com hom veurà després, les jurisdiccions particulars de la comarca eren molt febles. Aquesta superioritat senyorial al Principat era un obstacle a la sobirania reial, això explica que hom intentés, especialment per part de Patiño, retallar les seves atribucions. Malgrat tot, els drets senyoriais varen persistir, però estretament controlats per la Corona. Tal com diu Mercader, el feudalisme català restà en virtual dependència del Capità General i de l'Audiència, que emprengueren una revisió en tots els detalls del dispositiu feudal català ⁽¹²⁾.

Per tal d'assolir la dita supervisió era convocat un "*apeo y cabrevación general del Principado*" dictat per l'Intendent. Aquesta disposició s'inscriu en la pràctica comuna dels senyors de l'època, que, mitjançant la reacció senyorial que dugueren a terme ⁽¹³⁾, varen vigoritzar la percepció de llurs drets i varen augmentar llurs rendiments amb una posada al dia dels títols. El conegut *Tratado de la cabrevación* de Tos i Urgellès és un bon exponent de la situació, sobre tot quan observa l'eficàcia de les causes de capbreuació:

"Estas causas son muy frecuentes en Cataluña por la utilidad que atraheñ a los Señores Directos o Medianos las confesiones o cabreos: porque les conservan los derechos dominicales y porque son una renovación del dominio, el qual prueban concluyentemente sin necesidad de otra justificación" ⁽¹⁴⁾.

Les instruccions oferides per Tos als senyors baronals podien ésser també utilitzades pels organismes estatals en defensa dels drets del rei i en perjudici dels propis senyors i de la resta dels súbdits. Tothom es veié obligat a repassar els seus títols de propietat i a sol·licitar precaris i nous establiments dels béns i drets reclamats per la Corona, la qual, endemés, podia dictar disposicions que revoquessin les alienacions de béns i dominis del Reial Patrimoni efectuades a favor de particulars, mesures molt adients amb el regalisme vigent aleshores.

LA PRÀCTICA DELS "APEOS"

Tal com es diu en un plet de 1740, "*es constante en derecho que el regio fisco de la Superintendencia por cualquier interés bursal y patrimonial se atraye a sí todas las causas*"⁽¹⁵⁾. Això es feia, segons s'ha dit, mitjançant un "apeo general". El primer text de l' "apeo" que he trobat és el dictat per l'intendent Pedrajas el 22 febrer 1723 per a Barcelona i voltants, en el qual, tanmateix, hom parla d'un capbreu previ fet als partits de Vic i Ripoll⁽¹⁶⁾. Aquesta disposició dóna peu a d'altres del mateix estil. La següent és la dictada per l'Intendent Sartine per acta de 3 novembre 1741, en què hom hi explica:

"Respecto de haverse dispuesto abrir un apeo general y cabrevación de este Principado en el año pasado de mil settecientos y veinte y tres, con motivo de los contratiempos de la guerra, en concideracion de haver passado a nuevos dueños muchas fincas que se hallan en alodio y feudo de Su Magestad, de lo que ha resultado y resulta notorio beneficio a la Real Hacienda, assí en muchas sumas de dinero como y en la conservación de las regalías de Su Magestad, debiendo tomar los dueños de los feudos su debida Investidura y prestar el solito Homenaje y Juramento de fidelidad, mediante passarse a la ampara real a los feudos y usar de los remedios de derecho establecidos contra los remitentes (...), y debiendose continuar las diligencias necesarias para el curso de dicho Apeo general, dixo su señoría que debía mandar y mandó se execute lo conveniente como hasta ahora se ha practicado, extendiéndose para ello las órdenes necesarias (...), poniéndose este auto a continuación del primitivo que se empezó el Apeo"⁽¹⁷⁾.

Aquest fragment resum els mòbils i els objectius de la Intendència pel que toca al Reial Patrimoni. Amb aquesta mateixa idea es van dictant successius "apeos" els anys 1751, 1752, 1762, 1763, 1770, 1772, 1774, 1776, 1781, 1789 i 1802⁽¹⁸⁾.

Per dur a terme els "apeos", el Tribunal de la Intendència comptava amb l'escrivà major, el contador, el tresorer i els subdelegats distribuïts arreu de Catalunya; intervenien, a més a més, un comissionat, un escrivà, i, a vegades, un batlle d'aigües i camins.

Ens il·lustren sobre el funcionament d'aquests oficials les diligències practica-des per a nomenar al comissionat de Puigcerdà, segons instància del Fiscal dirigida al Intendent el 13 setembre 1740⁽¹⁹⁾.

"Su Magestad, que Dios guarde, se halla señor campal y alodial de la villa de Puigcerdà y su partido. Y como para la legal y exacta averiguación de los censos que aquellos emphiteotas deven prestar y corresponder a la Real Hazienda y Patrimonio de Su Magestad y de los laudemios debidos por razón de las transportaciones y enagenaciones, se reconosca por preciso practicarse un Apeo General en aquel distrito a fin de obligar y compeller a los emphiteotas que confiessen y cabreven lo que tengan en dominio directo del Real Patrimonio presentando los títulos y pagando los censos y laudemios que se estuvieren deviendo y haziendo lo demás a que esten obligados en derecho, assí común como estatuario".

A continuació hom dóna comissió al Dr. Pere Màrtir Sicart, burgès veí de Puigcerdà, i hom anomena a Domènec Spernay, notari de la vila, com a escrivà

substitut de l'Escrivà Major de la Intendència. El comissari, que tindrà un salari de 5 sous al dia quan actui a Puigcerdà i 10 quan ho fagi fora de la vila, ha de lliurar fiances i donar per garants a tres veïns de Puigcerdà. Pot nomenar un procurador i un porter. Ha de lliurar al Receptor del Reial Patrimoni la quantitat recaptada, i a l'Escrivà Major el paper del capbreu i el llevador dels censos i altres rendes, amb el nom dels actuals emfiteutes i la relació de les heretats i les altres finques tributàries. Per fer tot això té un any de termini. Els precaris que s'hagin d'atorgar hauran de passar davant l'Escrivà Major i hauran de ser firmats per l'Intendent. Finalment, hom encarrega al cavaller corregidor de Puigcerdà i el seu partit que faciliti al comissari la consulta de les escriptures que estimi oportunes.

Amb aquestes diligències, el procurador del comissari envia manaments als emfiteutes de dominis i béns del rei citant-los davant el comissari per a que presentin títols i privilegis de possessió o, si no en tenen, realitzin establiment ⁽²⁰⁾. Freqüentment el procurador i el particular litiguen i diferents testimonis són cridats a declarar; després el comissari dicta sentència. Hom acostuma a apel·lar a l'Intendent, el qual, acceptada l'apel·lació, cita les dues parts davant el Tribunal de la Intendència i declara inhibit qualsevol altre tribunal o funcionari. Hom crida també testimonis. A continuació, i previ informe del seu assessor, l'Intendent dicta sentència, davant la qual només és possible anar en apel·lació al Consell d'Hisenda.

Per regla general, hom reconeix el domini directe en favor del rei i hom concedeix l'establiment dels drets reials considerats, mitjançant el pagament d'una entrada i un cens anual que solen ser mòdics, tal com recomana Tos ⁽²¹⁾. Això sempre que no es perjudiqui a tercers, segons adverteix Branchat ⁽²²⁾.

Quan sorgeix algun dilema en les causes tractades, la Intendència s'inclina a favor dels interessos de la Reial Hisenda, tal com observa Escartín ⁽²³⁾. I així ho confirma un comentari de Branchat, molt revelador per ser el seu acendrat regalisme l'esperit que informava l'activitat de la Corona:

Los Príncipes para preservar sus Reynos de la decadencia y ruyna deben en justicia tomar las debidas precauciones, aunque de ellas resulte indirectamente algún gravamen o perjuicio a los particulares pues las leyes no atienden a lo indirecto o accidental sino al bien común de la republica.

(...) Los privilegios, donaciones y contratos, aunque válidos y justos en su principio, si con el transcurso del tiempo se hacen nocivos y demasiado perjudiciales a la república pierden toda su fuerza y pueden ser corregidos y revocados, por llevar todos consigo desde el principio la condición intrínseca: mientras no se perjudique a la pública utilidad" ⁽²⁴⁾.

Els rendiments obtinguts per la Intendència en l'administració dels béns del Reial Patrimoni remuneraven els seus propis funcionaris i nodrien les arques de la Reial Hisenda. La quantitat recaptada s'ingressava a una Caixa de Dipòsits guardada a l'Arxiu Reial, la clau de la qual estava en poder de l'Advocat Fiscal i del Receptor, segons queda estipulat el 1723 ⁽²⁵⁾.

Aquestes són les línies generals d'actuació i funcionament de la Intendència pel que fa referència als dominis de la Corona. A continuació, una sèrie de causes vistes al seu Tribunal ens donen una aproximació a la seva activitat a la Cerdanya.

L'ACTUACIÓ DE LA INTENDÈNCIA A LA Cerdanya

Abans de l'arribada dels Borbons, els drets reials de la Cerdanya, juntament amb els del Rosselló, eren cobrats pel Procurador Reial d'ambdós Comtats. El rendiment de les possessions de la Corona als Comtats de Rosselló i Cerdanya era durant el segle XVII igual al de les del Principat, recaptat per la Batllia General: 7.000 lliures ⁽²⁶⁾.

A la Cerdanya, durant el segle XVIII, a diferència d'altres zones de Catalunya, les jurisdiccions dels senyors baronals eren molt febles. Així, Mercader assenyala que el corregiment de Puigcerdà comprenia 104 pobles, tots reials i cap de senyoriu ⁽²⁷⁾. Tanmateix, hi ha notícies, encara que escasses, de senyoriis privats a la Cerdanya. Sabem de l'existència de la Baronia de Prullans, jurisdicció creada el 1309 i que al segle XVIII passà als Camprodon, marquesos de Sant Dionís; el Monestir de Sant Miquel de Cuixà tenia alguns dominis a la comarca, com el poble de Bolvir i la nomenada Baronia, raval de Puigcerdà incorporat durant el segle XVIII; en Pau Barnola es declara baró dels llocs i baronies de Lles, Viliella, el Vilar i Travesseres; i Antoni Roig, ciutadà honorat de Barcelona i regidor perpetu de Puigcerdà, afirma ésser "*señor con la omnímoda jurisdicción civil i criminal alta y baja, mero y mixto imperio*" dels llocs de Mosoll, Estoll, Escardars i llurs anexas, per reclamar-hi el dret exclusiu de concedir tavernes, albergs i botigues ⁽²⁸⁾. No degueren ésser gaire forts ni extensos aquests dominis particulars. Per tant, l'actuació dels oficials del Reial Patrimoni no degué xocar amb les traves que imposaven normalment les jurisdiccions privades.

La Cerdanya participa del generalitzat creixement demogràfic del segle XVIII, segons queda reflectit en aquestes xifres proporcionades per Vilar:

Població el 1718	6.648 habitants
Població el 1787	10.583 habitants
Índex de creixement	159'0
Densitat el 1718	12'0 hab/km ²
Densitat el 1787	19'2 hab/km ² ⁽²⁹⁾

Cal advertir que Vilar creu que en les circumstàncies del segle, ha de considerar-se com a estancament un creixement inferior al 25 %, és a dir, d'un índex inferior a 125. El de la Cerdanya és, com veiem, de 159. És tracta, doncs, d'una alça moderada.

Pel que fa a l'economia en general, n'és un bon exponent l'extensió dels conreus i el rompiment de terres. En aquest aspecte, Vilar opina que encara que a tot arreu hom observa un moviment extens i espontani, només a la Cerdanya sembla no haver-hi dades que parlin d'un progrés més o menys marcat de la superfície explotada; afegeix, però, que sí hi ha certa impressió d'una tendència al rompiment espontani ⁽³⁰⁾. Això fa pensar que la comarca no conegué una vitalitat econòmica semblant a la comuna arreu del Principat.

De qualsevol manera, el pols demogràfic i econòmic de la comarca va influir, com a tot arreu, en la vigorització del control dels drets senyorials i reials, degut al

augment de llurs rendiments i a que a la pròpia dinàmica econòmica tornava productius determinats drets que havien estat abandonats.

Un seguit de causes vistes al Tribunal de la Intendència ens ofereixen informació sobre diversos dominis del rei i la seva situació en distints moments del segle.

A) Sobre l'arrendament de drets reials.

Uns quants plecs parlen dels arrendaments per a 1724, 1727 i 1730 dels drets de pes i lleuda de la Cerdanya (menys el de la sal, que estava estancat) i d'altres rendes: censos i meitat de lluïsmes i foriscapi a la vila i batllia de Llúvia, batllies de Prats i Meranges, censos de Bar, Aristot i Músser, els albergs reials i els "*censos menuts*" (inferiors a 5 lliures), llevat el cens anual del monestir de Sant Domènec de Puigcerdà⁽³¹⁾. Pels pocs anys abastats, resulta una informació marginal, sobretot quan tenim uns quadres complets dels arrendaments d'aquests drets per tot el segle, oferts per Vilar⁽³²⁾.

Altres casos ens parlen de determinades contingències sorgides en l'arrendament d'aqueixos drets. El 1731 Josep Viguet, Miquel Benet i Cristòfol Adrover, arrendadors del pes i lleuda de Puigcerdà i comarca, interposen plet contra Cristòfol Cavalleria, pagès de Castellar de N'Hug, perquè no vol pagar aquest dret per la mena que transporta per a les dues fargues de ferro que té a Talltorta i Orriols (aquesta darrera, fora de la comarca), ni els drets de mercaderia de Talltorta, ja que al·lega, diuen, ésser el primogènit de 12 germans. L'intendent Sartine li obliga a pagar els drets deguts, ja que, segons explica en el seu acte, els qui es lliuren de les gabel·les municipals són els pares de 12 fills, i no algun d'aquestos⁽³³⁾.

El 1738 els arrendataris de les rendes reials de Puigcerdà i Llúvia pels anys 1733 a 1738, Miquel Cavalleria, clavetaire de Manresa, i Francesc Saguí, manyà de Barcelona, lamenten que diversos emfiteutes es neguen a pagar els drets ja que no exhibeixen els títols pels quals els dits drets corresponen al Reial Patrimoni, de manera que demanen que el Subdelegat del partit lliuri despatxos de manament. Així ho ordena Sartine⁽³⁴⁾.

El 1769 Antoni Pujades i Munt, pagès de Castellterçol, arrendador dels drets reials, demana que s'obri el "*apeo*" de la comarca, i l'intendent Castaños respon denegant-li rotundament la sol·licitud, i li notifica al mateix temps que si no paga el que deu per anteriors arrendaments s'actuarà contra els seus béns, persona i fidors⁽³⁵⁾.

El 1796 Ramon Ros, negociant de Puigcerdà, exposa que havent arrendat els drets de pes i lleuda l'any 1793, es produí una invasió francesa sols cinc dies després d'haver obtingut l'arrendament, i, un cop acabada la invasió, els caps militars espanyols li impediren qualsevol tipus de cobrament, perquè la comarca estava exhausta i feia falta allotjar els soldats. Un cop evaquades les tropes, gestionà l'inici del cobrament, sense èxit. I ara, amb el parer favorable del Subdelegat, que assenyala que ja ho permet l'estat de la comarca, aconsegueix l'informe positiu del Comptador⁽³⁶⁾.

El 1740 Antoni Pinyol, procurador de l'Ajuntament de Puigcerdà, exposa que els arrendadors de l'abastiment de carn de la dita vila no han de manifestar el

nombre de caps de bestiar que tenen, a pesar de certes disposicions de 1704 i 1727 sobre bestiar de zones situades a 4 i 8 llegües de la frontera, perquè argumenta que aquest bestiar no és un negoci sinó un abastiment públic i per aquest motiu mai no s'ha manifestat el bestiar. L'interessat és citat davant el Tribunal de la Intendència. No consta la prossecució de la causa ⁽³⁷⁾.

B) Sobre béns segrestats.

El 1722 hom veu en el tribunal de confiscacions i segrests la causa d'Esteve Fabra, cerer de Llivia, al pare del qual se li van segrestar 8 jornals de terra de sembra i 4 jornals de prat. Hom hi diu que quan tingué lloc el darrer setge de la vila durant la Guerra de Successió, el compareixent tenia només 11 anys. El jutge, en virtut de la reial ordre de 17 abril 1716, "*expedida en favor de los niños pupillos que por su tierna edad son inabiles e incapaces a la culpa*", i manada observar per reial ordre de 28 juny 1722, dictamina que se li tornin les terres ⁽³⁸⁾.

C) Sobre finques.

Del sondeig dut a terme resulta una abundància de plets sobre possessió de terres. Endemés, donen lloc a expedients de considerable volum.

Dues causes de 1740 ⁽³⁹⁾ tenen com a punt de partença una permuta feta el 1311 entre Pere Santa Eulàlia per una banda i Pere de Bardolio i Pere Magfredi, procuradors reials, per l'altra, sobre diversos masos i terres, amb el pagament de 94 càrregues de blat al Reial Patrimoni. Dos d'aquests masos, situats a Ger i a Urt, són objecte de prolixos plets en els quals intervé el noble D. Silvestre Descatllar i Ortadó, a un, ell tot sol i a l'altre, junt amb la senyora Agustina Montserrat. Aquests particulars al·leguen que les finques no són de domini reial des d'una venda feta l'any 1499 en termes de dominis al·lodials. El Procurador del "apeo", Raimon Àngel, i l'esmentat Descatllar pledegen amb vehemència. El darrer assenyala que Àngel ha tret les seves informacions d'un registre on manquen 46 fulls, i aquest replica que aquesta manca no dona peu a la pretensió d'aquell. L'Intendent Sartine recull en la seva sentència una clàusula presentada pel Procurador Àngel en la qual diu que els reconeixements de Descatllar van ser efectuats "*por error e ignorancia del título primordial del referido concambio y sin intervención ni noticia formal de los ministros reales, no deve considerarse perjudicado el derecho del rey y menos invertida su posesión civil, y no pudieron en consecuencia los dichos actos abrir passo a la prescripción del alodio y dominio directo de que opone dicho Descatllar*". Basant-se en aquesta consideració, el 9 maig 1742 falla en ambdós casos a favor del Reial Patrimoni, obligant Descatllar i Montserrat a reconèixer l'al·lodi i directe domini del rei i a pagar els censos i lluïsmes corresponents. I en ambdós casos els particulars apel·len al Consell d'Hisenda.

El 1741 s'inicien tres plets ⁽⁴⁰⁾ derivats dels béns deixats al morir per Joan Prexana, cavaller de Llivia, que són, segons digué la seva muller l'any 1686, una casa, 12 camps i 5 prats, d'una extensió entre 1 i 9 jornals, tot de domini directe del rei. Els seus hereus són els consorts Fabra, que resulten condemnats a pagar diversos censos i lluïsmes. Dos trets destaquen aquí. Per una part, Josep Barnola, cerer de

Llívia, i la seva mare es veuen involucrats en el plet sense tenir-hi res a veure, i així ho va reconèixer el procurador del "apeo" quan va comentar: "*Tienen el mismo apellido y tenencia, pero son tan distintos los contrahentes y varios los confines de uno y otro que ni en uno son iguales*". Apareix aquí un dels problemes dels capbreus advertits per Tos: la precisa identificació de les heretats i dels individus ⁽⁴¹⁾. Per altra part, en un altre dels plets Fabra al·lega que no ha de pagar tots els lluïmes imposats, sinó només la meitat. I afegeix:

"Y aun de esta mitad debería hacerse gracia a la tercera parte, porque según el decreto de Su Señoría el Iltre. Sr. Intendente al pie de los informes de los señores su asesor y fiscal sobre el memorial presentado por los regidores de la villa de Llivia (...) consta que el Iltre. Sr. Intendente ha afranquido a los Gaudines de la mitad del forscapio de las fincas hubieren adquirido".

El comissari, però, replica:

"La gracia que por via gubernativa ha otorgado el Iltre. Sr. Intendente a los Gaudines de la villa de Llivia de perdonarles la mitad de los laudemios adeudados por las fincas han adquirido o comprado es de creher haver sido la intención de Su Señoría de las adquisiciones echas por aquellos de personas del estado llano y no de manos de ecclesiásticos".

I aquest era el cas de la transmissió de la casa de Guillem Fabra, prevere, a Esteve Fabra, que és qui al·lega. No es coneix la sentència definitiva, perquè els expedients conclouen quan les causes dels tres plets es veuen al Tribunal de la Intendència, sense haver-se resolt encara al 1744.

Més senzill és el cas d'un mas de domini reial, també a Llívia, pel qual Damià Carbonell, pagès veí de Gorguja, ha de pagar lluïme l'any 1741 per haver-lo rebut de Joan Carbonell. En una escriptura de 1611 hom diu que el mas comprèn 8 peces de terra i que el cens anual és de 2 càrregues i 6 mesures de blat, 4 gallines i 22 sous ⁽⁴²⁾.

En 1741 s'inicia un plet ⁽⁴³⁾ contra Carles Bosom, pagès de la casa de Sallent, en el terme de Bolvir, propietari d'una heretat adquirida el 1737 per 722 lliures i 4 sous, i un cens anual d'una càrrega i 6 mesures de blat, una ovella i un xai (estimats els dos animals en 3 lliures), en reconeixement del domini del rei. El motiu del plet és haver tancat uns 8 jornals de terra i la utilització de l'aigua d'un torrent. La primera acció està prohibida sense permís reial, segons indica Branchat ⁽⁴⁴⁾, amb l'aggravant en aquest cas d'haver inclòs a dintre 2 jornals d'erm comunal. Pel que fa al segon motiu, l'esmentat Bosom insisteix en què no és un curs permanent d'aigua, sinó només ocasional en èpoques de pluja i desgel, amb la secreta esperança de que per aquesta raó el torrent no sigui considerat com a aigües públiques. Però sí que ho són, tal com observa Branchat ⁽⁴⁵⁾. Fos com fos, el comissari del "apeo" el condemna a tornar els dos jornals tancats i els seus fruits, a abstenir-se de moment de fer ús de l'aigua del torrent i a reconèixer el domini directe del rei i necessitar el seu permís per a tancar. I l'obliga a pagar la sisena part de l'import de la compra, és a dir, 120 lliures 7 sous, en concepte de lluïme, i a més a més 110 lliures per pacte de retropreu i encara 27 lliures 10 sous per la venda d'un prat per més del seu valor. El 1751 el plet encara dura.

El 1761 s'interposa plet a mossèn Francesc Carol, prevere i rector de Prullans, per la compra feta l'any anterior a Joan Cotxet, pagès de Bellver, de diferents terres (3 prats tancats i 4 camps, que sumen en total uns 11 jornals), dels drets de "lluïr i quitar", i de la facultat de deshipotecar un total de 24 peces de terra d'escassa extensió. Hom hi assenyalava que el dit sacerdot ho compra "*com a layca y privada persona y no de diners d'algun benefici ecclesiastic*". El preu de la compra-venda és de 5.156 lliures 14 sous. La sentència li fa reconèixer el domini directe del rei i pagar el corresponent lluïme ⁽⁴⁶⁾.

Un conflicte entre jurisdiccions s'entaulà el 1768 quan Francesc Benet, doctor en dret i veí de Barcelona, en nom propi i del seu pare, botiguer de teles de Puigcerdà, fa cap a l'Intendent tot expressant-li que té en el terme de Bolvir una peça de terra per on passen els veïns i llurs bestiar, causant-li un gran dany, motiu pel qual li demana que prohibeixi i multi el pas per la seva finca. Així ho fa l'Intendent, que estableix multes de 5 sous per cap de bestiar menor i 10 per cap de bestiar major si hom passa de dia, i el doble si és de nit; i multes de 3 lliures per les persones i es dobla també si és de nit. L'import de les multes es distribuirà entre la Reial Hisenda, el jutge i el propietari de la finca. Succeeix, però, que el batlle de Bolvir es nega a fer pregonar tals prohibició i multes, i davant d'això l'Intendent el comina a fer-ho sota multa de 100 lliures. Intervé llavors l'apoderat de l'abat del monestir de Sant Miquel de Cuixà, que diu que des de temps immemorial el dit abat exerceix jurisdicció amb mer i mixte imperi a Bolvir mitjançant el seu batlle, del qual és atribució el donar ordres per la conservació de fruits i pastures; acusa Benet de no haver reconegut la jurisdicció de l'abat, en la ignorància de la qual l'Intendent donà el seu ban, del qual demana l'anul·lació. El plet passa de l'Audiència a la Intendència, davant la qual el Fiscal cita les dues parts, tot i que considera insubsistent la pretensió de l'abat. L'expedient acaba en aquest punt sense donar cap més informació ⁽⁴⁷⁾.

D) Sobre fargues i molins.

El 1760 s'inicien causes de capbreuació contra Mariàngels Soler, molinera de Talltorta; els germans Pau i Eudald Brases, fragaires de Talltorta també; Valentí Roger, fragaire de Martinet; Simó Maranges, moliner de Rigolisa; Pau Barnola, moliner i fragaire de Lles; Joan Pau Planes, fragaire de Martinet; i uns altres. Es conserven els expedients dels dos darrers ⁽⁴⁸⁾.

En el primer s'hi conta que Pau Barnola, pagès i baró dels llocs i baronies de Lles, Viliella, el Vilar i Travesseres, té un molí fariner i una farga a Lles en domini del senyor D. Antoni de Camprodon, baró de Prullans, a qui paga 4 sous a l'any per l'ús de l'aigua corrent; paga també un cens al Bisbe de la Seu d'Urgell; i reconeix el domini directe del rei. Exposa que no és possible pagar dues vegades per un mateix concepte. El 1773 el procés encara dura.

En el segon plet es diu que Joan Pau Planes té una farga a Martinet que, en opinió del Fiscal de la Intendència, dona uns ingressos nets a l'any de 600 lliures. El permís de la seva edificació s'establí quan el Bisbat d'Urgell va aconseguir l'any 1732 estendre als termes de Montellà i Martinet la facultat que havia obtingut en

1495 de fer molí i farga als termes de Tuixén, Fórnols i La Vansa, amb llicència d'obtenir pedra, llenya i aigua dins els referits termes ⁽⁴⁹⁾. Per aquest nou establiment hom pagà una entrada de 22 lliures 8 sous i un cens anual de 10 sous. Posteriorment, el 1734 el capítol del Bisbat concedeix al noble Josep Barutell la facultat de construir un martinet i una casa a Martinet i de fer carbó en el bosc de Montellà, i s'estipula un pagament de 40 quintars de ferro i 5 lliures 12 sous. El 1741 Barutell dona establiment a Joan Pau Planes per edificar la farga i obtenir mena a la zona del riu Carol; els pagaments queden fixats en 100 lliures al Bisbat, un quintar de ferro al baró de Prullans i un cens anual de 15 lliures a Barutell. Veiem aquí un cas de superposició de senyors mitjans per sobre del senyor directe, de què parla Tos ⁽⁵⁰⁾. Davant les successives subinfeudacions, el Fiscal de la Intendència reclama 5.098 lliures en concepte de sengles lluïsmes. El 1765 el plet continua obert.

Una intervenció singular és la de la "Sociedad Económica de Amigos del País" de Puigcerdà, que el 1779, un any després de constituir-se, sol·licita establiment per a montar un molí fariner i un altre de bataner, perquè, segons diu, no n'hi ha dels primers en el terme de Puigcerdà ni dels segons a tota la Cerdanya. Hom indica que seràn molt beneficiosos per tal d'assolir una major riquesa i felicitat dels habitants de la comarca. El Subdelegat de Puigcerdà, però, presenta un informe desfavorable on desaconsella la dita concessió, perquè se'n derivaria perjudici públic en l'ús de l'aigua de la sèquia que rega els voltants de la vila, i, endemés, molt a prop hi ha, diu, uns quants molins fariners i un de bataner. El 1780 el Secretari del Consell d'Hisenda Miquel Múzquiz notifica que, atès aquest informe, el rei denega l'establiment ⁽⁵¹⁾.

E) Sobre la intervenció del batlle d'aigües.

En l'administració dels béns reials a la Cerdanya intervingué també un batlle d'aigües i camins. En tenim notícies el 1746, any en què n'és nomenat Francesc Picas. En el nomenament hom fixa que de les multes que posi, un terç serà per a la Reial Hisenda, un altre per al jutge i el darrer per a ell mateix. Aquest any Picas interposa causa contra Antoni Vergès, colon d'un prat de Rigolisa que es rega amb aigua d'una sèquia, segons establiment concedit el 1700 a favor de Francesc Vidal, burgès de Perpinyà, i després a favor del col·legi de preveres de Santa Maria de Puigcerdà, el qual, encara que ve pagant el cens anual de 3 sous estipulat aleshores, demana un nou establiment perquè se li tornin al dit Vergès els béns que li havia requisat el batlle Picas per no haver pagat la multa de 20 lliures que li imposà. No es coneix la continuació de la causa.

El mateix any de 1746 el cavaller subdelegat de Puigcerdà denuncia a l'Intendent que Joan Picas, germà del batlle d'aigües Francesc Picas i propietari d'una peça de terra a Hix (França), ha variat el curs del riu Raur, que fa frontera, amb el beneplàcit del seu germà, el qual, en comptes de complir la seva obligació, "*ha cooperado con su propia manufactura, aplicando piedras a la corriente de dicho río*"; afegeix el subdelegat que aquest batlle comet freqüents excessos en la seva actuació. Hom tem disturbis entre súbdits espanyols i francesos i el Fiscal de la Intendència demana la intervenció de l'Intendent del Rosselló ⁽⁵²⁾.

F) Sobre boscos comunals.

Un darrer cas ens el ofereixen els gremis de Puigcerdà, que denuncien la degradació del bosc comunal de la vila, deguda al funcionament de 4 serradores, 4 fàbriques de bocois, 3 de carbó i 4 fàbriques més, davant la impassivitat de l'Ajuntament, que, segons diuen, està més atent al seu propi interès que al bé comú. Insisteixen en que el cas és greu, ja que el rigor del clima a l'hivern, fa molt necessari conservar el bosc per tenir llenya amb què escalfar-se la població i també per construir les cases. Un cop considerat l'assumepte, l'Intendent decreta multes de 200 lliures si continua la tala d'avets ⁽⁵³⁾.

CONCLUSIÓ

La present mostra de processos proporciona una aproximació a l'actuació de la Intendència de Catalunya en l'administració dels drets reials a la Cerdanya al llarg del segle XVIII, el qual és un aspecte particular de l'ampla política que l'Estat dels Borbons dugué a terme per controlar tot el sistema senyorial, política que es manifestà tant en els grans plets d'incorporació de senyoriis a la Corona ⁽⁵⁴⁾ com a les causes del tipus que hem vist. En aquest darrer camp, la Intendència aconseguí revisar els títols senyorials i els mecanismes de percepció, i vigoritzar tot el referent al Reial Patrimoni, duent la presència de l'Estat fins als drets més petits del món senyorial català, per bé que, segons Vilar, les rendes reials sobre els dominis rurals fossin relativament febles ⁽⁵⁵⁾.

En les causes estudiades no apareix cap tret especialment significatiu, sinó que les actuacions vistes responen al patró comú de l'activitat de la Intendència en aquest terreny. Cal subratllar, però, que les causes sobre finques i heretats són força més nombroses que les instrumentades sobre altres tipus de béns i drets. Això fa pensar que els dominis rústics del rei degueren ésser abundosos a la comarca, en consonància amb la feblesa de les jurisdiccions feudals particulars que hi havia. Per altra banda, les notícies sobre peces de terra dels masos i llur extensió són una informació eloqüent sobre les característiques de la propietat agrícola a la Cerdanya.

Els processos consultats ens donen textimoni del enfortiment del aparell fiscal apreciat a tot el Principat, del qual la Cerdanya també en participa. I els temes d'aquests processos estan determinats per la pròpia naturalesa econòmica de la comarca, de manera que l'existència de plets sobre, per exemple, aprofitament forestal o molins fariners i la manca de causes sobre molins paperers o aiguamolls, vé imposada per una realitat natural que els processos no poden sinó reflectir espontàniament. Per això, es pot dir que les fonts documentals que han estat utilitzades permeten una interessant introducció a la faceta humana de la zona que hom estudia. I al seu través hom constata la continuïtat de l'estructura socioeconòmica rural des de l'Edat Mitjana fins a la fi de l'Antic Règim i la indubtable vigència mantinguda pel règim senyorial fins a la fase de la seva desaparició.

NOTES

- (1).– Branchat, Vicente. *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al Real Patrimonio en el Reyno de Valencia y de la jurisdicción del Intendente*. Valencia, 1784. I, pp. I, II, 129-132.
- (2).– Mercader, Joan. *Felip V i Catalunya*. Barcelona, 1968, p. 62; Escartin, Eduardo. *La Intendencia de Cataluña en el siglo XVIII*, Barcelona, 1979, p. 10.
- (3).– Mercader, op. cit., p. 63.
- (4).– Branchat, op. cit., I, p. 81.
- (5).– Elliott, John H. *La rebelión de los catalanes, 1598-1640*. Madrid, 1977, p. 88.
- (6).– Escartin, op. cit., p. 13. Vegi's un recent panorama de la hisenda pública del segle XVIII a Fontana, Josep. *La Hacienda en la Historia de España, 1700-1931*, Madrid, 1980.
- (7).– Branchat, op. cit., I, p. 259, nota 55.
- (8).– López Rodó, Laureano. *El Patrimonio Real*. Madrid, 1954, pp. 135, 137.
- (9).– Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Procesos Bailía Moderna, 1751, nº 11, A.
- (10).– Citat por Mercader, op. cit., p. 95.
- (11).– Vilar, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona, 1966, III, pp. 498-9.
- (12).– Mercader, op. cit., pp. 97-100.
- (13).– Vilar, op. cit., III, p. 503; Vilar, Pierre. "El fin de los elementos feudales y señoriales en Cataluña en los siglos XVIII y XIX, con algunas referencias comparativas al resto de España y Rosellón", dins *La abolición del feudalismo en el mundo occidental*. Madrid, 1979, p. 81.
- (14).– Tos y Urgelles, Jayme. *Tratado de la cabrevación y estilo del Principado de Cataluña*. Barcelona, 1784, p. 2.
- (15).– ACA, Processos, 1740, nº 2, B.
- (16).– Ibidem, 1723, nº 3, Aa.
- (17).– Ibidem, 1741, nº 2, B.
- (18).– Ibidem, 1751, nº 11, A; 1752, nº 5, T; 1762, nº 3, G; 1763, nº 5, Aa; 1770, nº 3, D; 1772, nº 5, Ao; 1774, nº 2, X; 1776, nº 4, D; 1781, nº 3, Q; 1784, nº 4, An; 1789, nº 2, Aa; 1802, nº 3, Y.
- (19).– Ibidem, 1740, nº 1, D.
- (20).– Parlen detingudament d'aquestos tràmits Tos, op. cit., cap. VIII, i Branchat, op. cit., I, apèndix.
- (21).– Tos, op. cit., introducció, paràgrafs 20-21.
- (22).– Branchat, op. cit., I, p. 278, nota 81; p. 321, nota 53.
- (23).– Escartin, op. cit., p. 22.
- (24).– Branchat, op. cit., I, pp. 46, 47, 49.
- (25).– ACA, Processos, 1723, nº 3, Aa.
- (26).– Elliott, op. cit., p. 90.
- (27).– Mercader, op. cit., p. 279.
- (28).– Veure infra, notes 47 i 48; Vilar, *Catalunya*, III, p. 502.
- (29).– Vilar, *Catalunya*, III, p. 160.
- (30).– Ibidem, III, p. 197, 203.
- (31).– ACA, Processos, 1724, nº 1, Kk; 1727, nº 1, G, Gg; 1730, nº 1, Dd.
- (32).– Vilar, *Catalunya*, III, pp. 511-514.
- (33).– ACA, Processos, 1731, nº 1, Mm.
- (34).– Ibidem, 1738, nº 1, N.
- (35).– Ibidem, 1769, nº 6, C.
- (36).– Ibidem, 1796, nº 3, Aa.

- (37).– Ibidem, 1740, nº 2, S.
- (38).– Ibidem, 1722, nº 5, G.
- (39).– Ibidem, 1740, nº 1, B, F.
- (40).– Ibidem, 1741, nº 1, F, O; nº 2, C.
- (41).– Tos, op. cit., pp. 23-24.
- (42).– ACA, Processos, 1741, nº 1, E.
- (43).– Ibidem, 1741, nº 1, T.
- (44).– Branchat, op. cit., I, p. 212.
- (45).– Ibidem, I, pp. 295, 296 nota 6.
- (46).– ACA, Processos, 1761, nº 4, A.
- (47).– Ibidem, 1768, nº 6, A.
- (48).– Ibidem, 1761, nº 4, B, D.
- (49).– Parla també d'aquesta concessió Madurell, José M^a. “Las fargas pirenaicas. Notas para su historia”, *Pirineos*, 25 (1952), p. 546.
- (50).– Tos, op. cit., introducció, paràgrafs 37-40; p. 113.
- (51).– ACA, Processos, 1779, nº 6, D.
- (52).– Ibidem, 1746, nº 2, C, D, U.
- (53).– Ibidem, 1781, nº 4, Ah.
- (54).– Moxo, Salvador de. *La incorporación de señoríos a la Corona*. Valladolid, 1959; “La incorporación de señoríos eclesiásticos”, *Hispania*, 23 (1963), pp. 219-254.
- (55).– Vilar, *Catalunya*, III, p. 500.